SLOVO, sv. 38 (1988), 63-73, Zagreb 1988. *UDK: 808.101:930.271*

GLAGOLJSKI NATPISI

Dopune 1, 2, 3, 4, 5, 6

Branko FUČIĆ, Rijeka

Katalozi arheoloških i povijesnih spomenika ne mogu biti konačni i potpuni. Neke spomenike, razasute po većim geografskim prostorima i skrivene u zabitima malih mjesta, istraživači mogu previdjeti. Mnoge od njih tek vrijeme i puki slučaj otkriju pod zemljom ili u građi urušenih zidova, a ljudi ih dojave, ukoliko ih zapaze i ako ih vrednuju. Tako i šest godina nakon konačne redakcije i izlaska »Glagoljskih natpisa«, korpusa glagoljske epigrafike,[1] već slijede prve, a slijedit će i druge dopune. Prvi novi nalazi kojima treba popuniti katalog glagoljskih natpisa iz Istre su i s otoka Krka.

1). SUPETARSKI ULOMAK

Dio je ćirilskog i glagoljskog teksta XII stoljeća, koji je urezan na ulomku kamene grede. Otkriven je godine 1986. kao spolij u materijalu urušenoga južnog zida bivšega pavlinskog samostana u Sv. Petru u Šumi u Istr. Sl. 1.

O njemu vidi studiju ovdje (str. 55-62).[2]

Sl. 1. Supetarski ulomak

[1] B. Fučić, *Glagoljski natpisi.* Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 57, Zagreb 1982. U daljnjem navođenju: Fučić GN.

[2] B. Fučić, *Supetarski ulomak.* Slovo 38, 55–62, Zagreb 1988.

2). VRBNIK, Glagoljski natpis iz godine 1340.

Zapažen je u Vrbniku na otoku Krku, u gradskome predjelu »Pod zvonik«, kao spolij u zidu krušne peći na kući br. 81 (vlasnica: Cecilija Matanić).[3] Ulomak je bijele mramorne ploče, dug 30,5 cm, visok 33,5 cm, debeo 4 cm. Sl. 2. Ne znamo mu prvobitnu namjenu ni smještaj, niti pravo proničemo u sadržaj teksta.

Sl. 2. Vrbnik, glagoljski natpis iz godine 1340.

[3] Odlomljena ploča s natpisom bila je ugrađena kao proširenje jedne od dviju kamenih konzola koje su nosile težinu zida krušne peći. Natpis je zapazila prof. Marija Budrović, a njezina sestra, dipl. ing. arh. Alma Orčić upozorila me na nalaz. Objema zahvaljujem na interesu i na ljubaznoj informaciji.

U prvome retku titlama su i točkama označene brojne vrijednosti slova T i K, pa u njima prepoznajemo datum [.Č.] T.K. = 1340.

U drugome je retku riječ »žakan'« (klerik), a u trećemu »meštar'« (koji je vjerojatno nešto izradio), a u četvrtome retku opet su titlama i točkama označene brojne vrijednosti slova I i Ȝ (= 28) što predstavlja (najmanji) iznos libara, kao plaću za neki posao; – na uništenoj lijevoj strani ploče možda su bile označene i stotice iznosa u librama.

Pismo je uzorito klesan glagoljski ustav s tipičnim paleografskim osobinama XIV stoljeća, a te su osobine: glagoljsko slovo K koje nalikuje latiničkomu minuskulnom slovu h, to je lijepo zaobljeno slovo E s crtom, to je slovo M zaobljenih lukova, zatim N s izrazitim bočnim crtama i slovo Ȝ s okruglim a ne uglatim donjim dijelom. Oblicima pisma ovaj vrbnički natpis iz godine 1340. znatno se podudara sa senjskim glagoljskim natpisima iz godine 1330, koji su mu geografski i vremenski blizi,[4] i s nestalim vrbničkim natpisom iz godine 1347. koji se nalazio na srušenoj crkvi sv. Petra, a kojemu oblike slova poznajemo po Sabljarovu precrtu.[5]

Natpis, uz dopune po vjerojatnosti, glasi:

[LET' G(OSPO)DNIH' Č.] T.K (=1340) PRVO NA
[..............................] ' ŽAK(A)N'
[..............................] MEŠT(A)R'
[..............................] I.Ȝ. (=28) L(I)B(A)R'

Kad je ploča bila izvađena iz zida pećnice,[6] vidjelo se da nosi glagoljski natpis i na drugoj strani, na poleđini. Ista je ploča bila dvaput upotrijebljena za klesanje natpisa.

3). VRBNIK, Glagoljski natpis iz godine 1546.

Na poleđini iste mramorne ploče uklesan je mlađi glagoljski natpis iz XVI stoljeća. Sl. 3. I taj je natpis, naravno, krnj. Manjka mu desna odlomljena polovica, nedostaje mu onoliko ispisana prostora koliko prostora zauzima sačuvana desna polovica glagoljskog natpisa iz godine 1340.

[4] B. Fučić GN, br. 380 i 381, str. 317–319, sl. 525 i 526.

[5] B. Fučić GN, br. 468, str. 363–364, sl. 617.

[6] Ulomak ploče izvanredno je vješto izvadio iz zida, ne oštećujući gradnju, zidarski majstor Frane Sabljić iz Vrbnika. Uvažavajući vrijednost otkrivenoga nacionalnoga kulturnog spomenika svoj je rad izvršio gratis. Srdačno mu zahvaljujem na razumijevanju i pomoći.

Sl. 3. Vrbnik, glagoljski natpis iz godine 1546.

Vodeći računa o mjeri izgubljenog teksta može se – po analogijama i prema utvrđenim arhivskim podacima – pročitati i nadopuniti taj natpis ovako:

I(SU)S I MAR(I)Ê L[ET GOSPODNIH]
Č F.K.E (=1546) TO E K[APELA KU ČINI]
Z(I)DAT MAR[TIN BOZANIĆ Z]
A SVOE GRIH[I ČINI NEGA]
SIN POP B[ARIĆ I BIŠE POMO]
ĆNIK M(E)ŠT[AR B]
LAŽ.

Riječ koja počinje slovom K (u drugom retku) mora biti imenica (»to je k...«), a kako se u trećem retku javlja glagol »zidat«, to mora biti neka građevina. U rječniku naših glagoljskih natpisa to bi mogla biti »kuća« ili »kapela«. No kako kuću nitko ne zida »za svoje grihi« (pro remedio peccatorum), dolazi u obzir samo sakralni objekt, dakle kapela.

Tko joj je fundator? Neki MAR(TIN) komu je sin bio godine 1546. »pop B(arić, Bare, Bartol).« U takovoj koincidenciji u to vrijeme u Vrbniku može biti samo pop Barić Bozanić junior, sin Martina.[7] Uostalom, identifikaciju osoba do kraja rješava kanonska vizitacija krčkog biskupa Petra Bemba iz godine 1565. u kojoj pop Barić Bozanić junior odgovara na biskupovo pitanje te iskazuje da je njegov otac Martin osnovao kapelu Prikazanja sv. Marije u Vrbniku, kojoj je sada kapelanom on, pop Barić, i čija dobra uživaju pop Barić i njegova majka itd.[8]

Na kraju se u natpisu spominje i majstor-graditelj, »meštar Blaž«, a to je vjerojatno onaj »meštar Blaž Nerat«, koji je devetnaest godina prije, tj. godine 1527, zidao s »meštrom Tomašom z Bribira« zvonik vrbničke župne crkve.[9]

[7]U XVI stoljeću bila su u Vrbniku istovremeno dva popa Barića Bozanića, kako se vidi iz popisa vrbničkoga klera (42 popa glagoljaša), što ga bilježi kanonska vizitacija krčkog biskupa Petra Bemba iz 1565. godine (Arhiv JAZU, II c 43, str. 99). Biskup Bembo, stoga, razlikuje našeg Barića Bozanića kao mlađeg: »pbr Bartholomeus Bosanich junior« (ibid. str. 116).

Očigledno je Barić Bozanić junior bio izvršilac oporuke svoga oca Martina, koji je umro prije 1542, kad Barić (tada još žakan) ostvaruje prvu očevu fundaciju, kapelu sv. Franje (»Sv. Frančisk na Kidru«), na istočnome rubu vrbničkoga polja. Vidi: B. Fučić GN, br. 373, str. 366, sl. 632.

Između 1542 (gradnje sv. Frančiska) i 1546. (gradnje očeve fundacije, kapele Prikazanja B. D. Marije u hramu) Barić Bozanić junior bio je zaređen za svećenika. Ne znamo do kada je živio. Oslikani glagoljski natpis na oltarnoj predeli u Vrbniku iz godine 1599. spominje jednog Barića Bozanića kao župnika (vidi: B. Fučić GN, br. 479, str. 370–371, sl. 631), ali to ne mora biti naš Barić junior »jer se pod tim imenom javljaju ličnosti i notari sve od kraja XV pa do u XVII stoljeće« (Vj. Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije, II dio,* Zagreb 1970, str. 118). Raka s glagoljskim nadgrobnim natpisom iz godine 1565. u kapeli B. D. Marije od Porođenja (Sv. Marija Mala) grob je popa Barića Bozanića seniora, glagoljskoga notara (vidi: B. Fučić GN, br. 475, str. 368, sl. 626), kojemu notarska aktivnost započeta 1533. godine završava upravo s godinom 1565.

[8]Kanonska vizitacija krčkog biskupa Petra Bemba god. 1565. Arhiv JAZU, II c 43, str. 115–116:

(visitavit) Capellam sub titulo Presentationis sanctae Mariae, consecratum altare cum bona pala. Interrogatus de fundatione respondit presbyter Bartholomeus Bosanich iunior: mio Padre Martin l'ha fondato. Interrogatus de dote, respondit: L'ha un gorgo in contrata Campsina Smoquagli chiamato. Item un teren sopra quest' altro di seminatura. Tutti doi di 2, 1/2. Item de ministro, respondit: Io son capellano. Non ho Instrumento di presentation. Interrogatus de possessoribus bonorum, respondit: Io possiedo, et la madre, con obbligo di dir ogni mese una messa, et di accender una lampada et ogni festa della Madonna la cantamo senza obbligo.

[9]B. Fučić GN, br. 471, str. 365, sl. 621.

Kako natpis piše o novogradnji (kapele), ne bih znao dočetak riječi u pretposljednjem retku »-ćnik« dopuniti drugačije nego »pomoćnik«. U rječniku glagoljaša ona označuje i dobročinitelja.[10] Prema Petrisovu opisu kapela se može točno locirati. Ona je bila prigrađena tijelu župne crkve s istočne strane, blizu gotičke kapele Majke Božje od Ružarija. Puk ju je nazivao »Šegina kapela«. Bila je ukinuta godine 1825. prilikom velike obnove župne crkve pa je tada bila prerađena u prostoriju koja je kroz godinu bila prema crkvenoj lađi zatvorena drvenim vratnicama a otvorena samo u Velikome tjednu, kad bi se u njoj postavljao »Božji grob«. Konačno joj je godine 1933. zazidan ulazni kameni, klesani, profilirani, polukružni luk, a prostorija je pretvorena u crkveno spremište u koje se sada ulazi izvan crkve.[11]

[10] V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, s. v. POMOĆNIK navodi pod d) pomoćnik *čemu*: »Pomoćnici delu semu«, primjer iz XV stoljeća.

Navest ću primjer iz hrv. glagoljske epigrafike s natpisa u crkvi sv. Marije Snježne u Belgradu (Vinodol), koji bilježi novogradnju prezbiterija (Fučić GN, br. 29, str. 73, sl. 102) i glasi: »... i ostala dobra bratja i pomoćnici ove svete matere crikve, ki pomogoše trudom i blagom svoim, ovu kapelu uzidaše...«. Iz primjera je razvidno da su »pomoćnici« dobročinitelji i sudionici u radu.

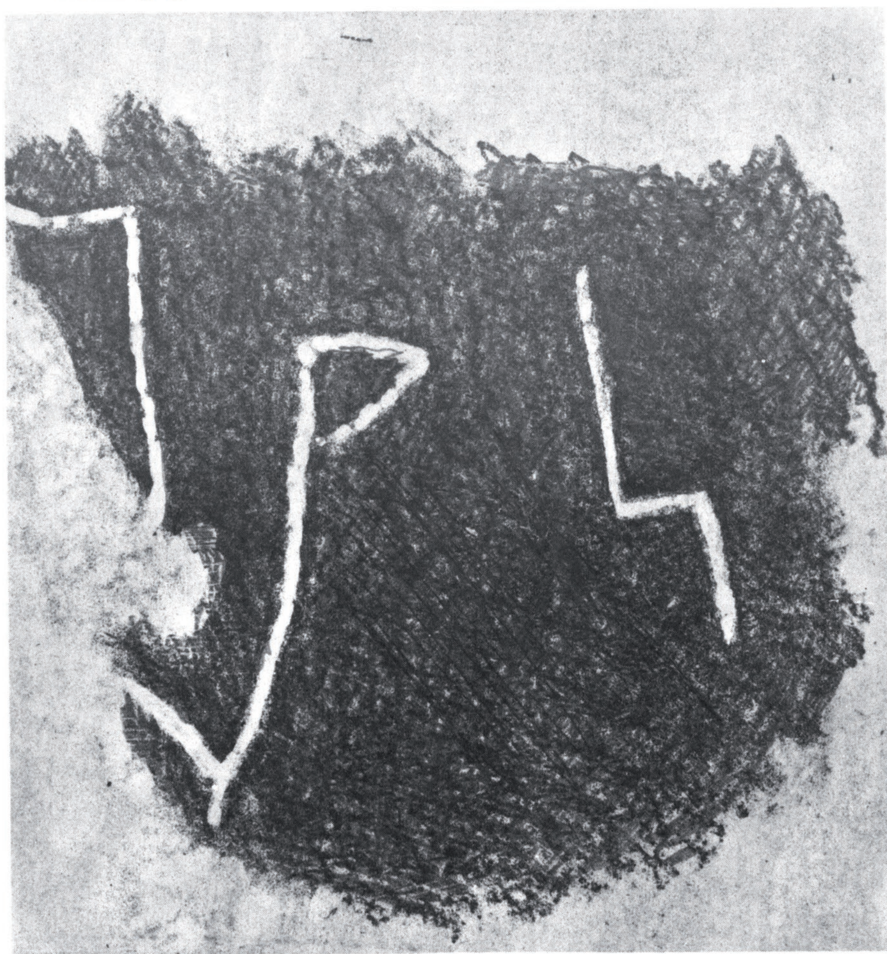
[11] I. Gršković – Vj. Štefanić, »*Nike uspomene starinske*« *J. A. Petrisa (1787-1868).* Zbornik za narodni život i običaje, knj. 37, Zagreb 1953, str. 92.

M. Bolonić, *Vrbnik nad morem.* Krčki zbornik, sv. 9; posebno izdanje 3. Krk, 1981, str. 143, 152.

4). KAMPEJE, glagoljski grafit XV-XVI st.

Nedaleko današnjeg sela Kampeje, usred otoka Krka, južno od sela Garice, još stoje ruševine stare romaničke jednobrodne crkve sv. Petra. Na žbuki nutarnjega lica sjevernoga crkvenog zida bio je uparan još u svježu žbuku glagoljski grafit, inicijali H. K. Sl. 4. Paleografske značajke odaju da je grafit mlađi od vremena gradnje crkve. To je glagoljski kurziv XV-XVI stoljeća. Grafit je nastao prilikom jednog popravka crkve, kad se obnavljala njezina žbuka. Komad žbuke s tim grafitom odljuštio sam od zida, uložio ga u sadrenu podlogu i pohranio u župnome uredu u Garici.

Dimenzije grafita: 11 x 9,5 cm.

Sl. 4. Kampeje, glagoljski grafit

5). KRK, glagoljski natpis iz 1868. godine

U samostanu sv. Franje, kod franjevaca trećoredaca – glagoljaša u gradu Krku, na starome kamenome renesansnom lavabou u sakristiji sekundarno je uklesan glagoljski natpis (sl. 5) i to datum:

Č . Št . M. ӡ.
tj.: 1868

Materijal: vapnenac.
Dimenzije: 17 x 5 cm.

To je sada najmlađi datirani slučaj upotrebe glagoljskog pisma u kontinuiranoj glagoljskoj tradiciji naših trećoredaca – glagoljaša.[12]

Sl. 5. Krk, glagoljski natpis iz godine 1868.

[12]Trećoreci – glagoljaši ušli su u posjed crkve i samostana sv. Franje u gradu Krku godine 1783, pošto su ga napustili konventualci. Vidi: Stj. Ivančić, *Povjestne crte o samostanskom III Redu sv. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri.* Zadar 1910, str. 230.

Sva provincija naših trećoredaca u Dalmaciji, na Kvarneru i u Istri dugo je ustrajala u tradicionalnoj upotrebi glagoljskoga pisma pa je u njihovu samostanu u Glavotoku na otoku Krku bio unesen posljednji datirani zapis glagoljicom u Knjigu ukapanja mrtvih godine 1864. Vidi: Vj. Štefanić, *Glagoljski rukopisi otoka Krka.* Zagreb 1960, str. 131 i 134.

Natpis iz Krka pomiče datum za još četiri godine.

6). HUM, Glagoljski natpis oko godine 1500.

Kad je novi vlasnik Bruno Viskić, profesionalni kuhar iz Lovrana (Rezine 3), počeo uređivati u Humu staru, oronulu kuću br. 3, koju je god. 1983. kupio od starosjedioca Olivija Gržinića, pokazao se u kući, na I katu, na južnom zidu sobe ispod otučene, dotrajale žbuke, spolij s uklesanim glagoljskim natpisom. Sl. 6.

Sl. 6. Hum, glagoljski natpis oko 1500. god.

Spolij je obrađen komad domaćeg pješčenjaka, dug 57 cm i visok 17 cm. To je jedan od segmenata radijalno konstruirana polukružna portala neke stare i davno porušene humske stambene kuće. U mekanoj tvari domaćeg pješčenjaka bilo je lako klesati pa su glagoljska slova urezana vrlo duboko.

Kuća je danas uređena kao »vikendica«: svi su joj zidovi nanovo ožbukani, ali je novi vlasnik vrednovao spolij s glagoljskim natpisom kao kulturnohistorijski spomenik, pa ga je dao obrubiti žbukom. Ostavio ga je vidljivim, nepokrivenim.

Naravno, sada se više ne vidi sav njegov obod, kakav sam na otučenom, golom, neožbukanom zidu još mogao vidjeti godine 1983. Tada sam ga mogao nedvojbeno identificirati sa segmentom luka polukružna portala. Radi se o onom tipu portala, kakav u domaćem kamenu pješčenjaku susrećemo na najstarijim stambenim kućama u obližnjem Roču, a te kuće datiramo razdobljem kasne gotike druge polovice XV i prve polovice XVI stoljeća, okruglo oko godine 1500.

Na spoliju stoji glagoljicom uklesano: I V A N A .

To je genitiv muškog imena Ivan. Posljednji po redu znak tumačim kao točku, kao neku glagoljaševu hederu distinguens, koju je klesar grafički povezao s tekstom.

Jasno je da ime IVAN u genitivnom obliku ne može biti samostalna natpisna cjelina. To je, dakle, bio samo dio nekog većeg teksta. U usporedbi s drugim glagolj-

skim natpisima onog doba iz Istre i Primorja,[13] čini mi se da bi se cijeli, rekonstruirani natpis smio predmnijevati otprilike ovako:

... (godina?) TO E HIŠA POPA (ili ŽUPANA) IVANA.

U pismu pretežu oblici glagoljskoga ustava XV stoljeća, no od ustava odudara mlađi, trokutni oblik slova Ṇ. Natpis bih, stoga, radije datirao XVI, a ne XV stoljećem, a u skladu s orijentacijskim datiranjem arhitekture polukružna portala, priklonio bih se datiranju natpisa negdje oko godine 1500.

Sažetak

Godine 1982. autor je objavio korpus glagoljskih natpisa pod nazivom »GLAGOLJSKI NATPISI« u knjizi 57. Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Sada počinje objavljivati addenda svojoj knjizi. Ovaj prilog sadrži šest glagoljskih natpisa i grafita koji su bili otkriveni ili registrirani nakon zaključenja definitivne redakcije knjige.

Tu je pod br. 1. »Supetarski ulomak«, fragment ćirilskog i glagoljskog natpisa XII. stoljeća iz Sv. Petra u Šumi u Istri, o kome autor objavljuje u ovome broju »Slova« posebnu studiju. Pod br. 2. i 3. dva su glagoljska natpisa iz Vrbnika na otoku Krku, koja su bila uklesana s obadvije strane jedne te iste mramorne ploče: prvi je iz godine 1340, drugi iz godine 1546. Pod br. 4. glagoljski je grafit XV-XVI st., nađen u ruševini crkve sv. Petra kraj sela Kampeje na otoku Krku. Pod br. 5. natpis je, uklesan godine 1868. u glagoljaškom samostanu Franjevaca-trećoredaca u gradu Krku; to je najmlađi do sada zapaženi glagoljski natpis, koji je nastao u još neprekinutoj tradiciji upotrebe glagoljskog pisma. Pod br. 6. dio je natpisa, uklesana oko godine 1500. u Humu u Istri.

[13] Usporedi humski natpis sa sadržajima glagoljskih natpisa na portalima privatnih stambenih kuća u mjestima: ČRNIKAL (zaleđe Kopra), Fučić GN br. 82 i 83, str. 117, gdje je od dva natpisa iz XV stoljeća, prvi datiran 148? godinom; DRAGUČ, konac XVI stoljeća, Fučić GN, br. 106, str. 131; NOVI VINODOLSKI, god. 1499, Fučić GN, br. 279, str. 253; ŠUMBER, god. 1551, Fučić GN, br. 420, str. 340; TRVIŽ, god. 15??, Fučić GN, br. 445, str. 351; VRBNIK, god. 1663, Fučić GN, br. 485, str. 374.

Zusammenfassung

GLAGOLITISCHE INSCHRIFTEN
Addenda 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Im Jahr 1982 hat der Autor einen Corpus glagolitischer Inschriften unter dem Titel »GLAGOLJSKI NATPISI« (GLAGOLITISCHE INSCHRIFTEN) Bd. 57. der Ed. Djela Jugoslavenske akademije in Zagreb herausgegeben. Zu diesem Werk beginnt er jetzt Addenda zu publizieren. Der vorliegende Beitrag enthält sechs glagolitische Inschriften und Graphitten die nach dem Abschluß der definitiven Redaktion des oben erwähnten Buches entdeckt, beziehungsweise registriert worden sind.

Als Nr. 1 ist hier »Supetarski ulomak« (Fragment aus Sv. Petar u Šumi) an ehemaligen Benediktinerabtei »Sancti Petri in Silvis« in Istrien. Es handelt sich um das Fragment einer kyrillischen und glagolitischen Inschrift aus dem XII. Jh. dem der Autor in diesem Band von »Slovo« eine besondere Studie gewidmet hat. Unter Nr. 2 und 3 finden sich zwei glagolitische Inschriften aus Vrbnik auf der Insel Krk, die auf beiden Seiten einer Marmorplatte eingemeißelt sind: die erste aus dem Jahr 1340, die zweite aus dem Jahr 1546. Nr. 4 ist ein glagolitischer Graphit aus dem XV.-XVI. Jh. der aus der Ruine der alten Kirche des hl. Petrus neben dem Dorf Kampeje auf der Insel Krk stammt. Nr. 5 ist eine Inschrift aus dem Jahr 1868 im glagolitischen Kloster der Franziskaner-Tertiarier in der Stadt Krk; das ist die jüngste bis jetzt registrierte glagolitische Inschrift, die ihre Entstehung der kontinuierlichen Tradition des Gebrauchs der glagolitischen Schrift verdankt. Unter Nr. 6 wird das Fragment einer Inschrift publiziert, die um das Jahr 1500 in Hum in Istrien eingemeißelt wurde.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: *22. veljače 1988.*

Autor: *Branko Fučić*
Kabinet za arhitekturu
i urbanizam JAZU, Rijeka